

Денис Сидоренко,
кандидат юридичних наук,
директор ТОВ «Комерсант Україна»
ORCID ID: <https://0009-0004-5793-6683>

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ: ПОНЯТТЯ У ДОКТРИНІ СІМЕЙНОГО ПРАВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

У науковій статті здійснено наукове дослідження теоретичних підходів, визначених у сімейно-правовій доктрині щодо розуміння сутності сімейних прав подружжя, та аналізується їхнє практичне застосування в юридичній практиці. В статті зазначено, що у сімейно-правовій доктрині права та обов'язки подружжя визначаються як суб'єктивні права подружжя або одного з них, як міра можливої або дозволеної поведінки подружжя, як відповідні правомочності, які потенційно можуть бути ним реалізовані, на основі та відповідно до актів сімейного законодавства, сімейного договору, розсуду самого подружжя, за умови, що це не порушує права та інтереси інших осіб, як вид та міра необхідної поведінки, яку подружжя як учасник сімейних відносин зобов'язане вчинити. Особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя здійснюються за спільною згодою обох з подружжя, яка, як правило, є усною за формою (письмова згода подружжя потребується лише для укладання договорів щодо нерухомого майна, іншого цінного майна, інших договорів, що потребують нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а також у випадку урегулювання питання умов, розміру та строків виплати аліментів на утримання іншому з подружжя, в тому числі у формі договору подружжя про надання утримання). В окремих випадках діє презумпція надання згоди одним з подружжям на вчинення дій іншим з подружжя в інтересах сім'ї (крім випадків, коли надання усної чи письмової згоди іншого з подружжя є необхідною для здійснення подружніх прав чи виконання подружніх обов'язків). У разі досягнення подружжям згоди щодо здійснення ними особистих немайнових та майнових прав та обов'язків саме такий порядок буде пріоритетним порівняно із порядком, визначеним сімейним законодавством; в той же час у договірному порядку можливим є урегулювання лише майнових прав та обов'язків подружжя. У разі недосягнення спільної згоди щодо здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків подружжям або одним із них такий порядок встановлюється в судовому порядку.

Ключові слова: подружжя; сімейні права та обов'язки подружжя; особисті немайнові права; майнові права; здійснення прав подружжя; виконання обов'язків подружжя.

Sydorenko D.

Rights and obligations of the wife: concepts in the doctrine of family law and features of implementation in legal practice

The scientific article carries out a scientific study of the theoretical approaches defined in the family law doctrine for understanding the essence of the family rights of spouses and analyzes their practical application in legal practice. The article states that in the family law doctrine, the rights and obligations of spouses are defined as the subjective rights of the spouse or one of them, as a measure of possible or permitted behavior of the spouse, as corresponding powers that can potentially be exercised by him, based on and in accordance with the acts of family legislation, the family contract, the discretion of the spouses themselves, provided that this does not violate the rights and interests of other persons, as the type and measure of the necessary behavior that the spouse as a participant in family relations is obliged to perform. Personal non-property and property rights and obligations of the spouses are carried out with the joint consent of both spouses, which is usually oral in form (the written consent of the spouses is required only for concluding contracts regarding real estate, other valuable property, other contracts that require notarization or state registration, as well as in the case of settling the issue of terms, amount and terms of alimony payments to the other spouse, such consent is in writing, including in the form of a spousal maintenance agreement to the other spouse in the interests of the family (except for cases when the provision of oral or written consent of the other spouse is necessary for the exercise of marital rights or the performance of marital duties. In the event that the spouses reach an agreement regarding the exercise of their personal non-property and property rights and obligations relationships, this order will have priority compared to the order defined by family legislation; at the same time, it is possible to settle only the property rights and obligations of the spouses in a contractual manner. In the event of failure to reach a joint agreement on the exercise of family rights

and the performance of family duties by the spouses or one of them, such an order shall be established by court order.

Keywords: *married couple; family rights and obligations of spouses; personal non-property rights; property rights; exercise of spouse's rights; fulfillment of spouse's duties.*

Постановка проблеми. У сучасній юридичній науці питання прав та обов'язків подружжя займають центральне місце в доктрині сімейного права. Вступ у подружні правовідносини зумовлює виникнення у їхніх учасників ряду сімейних прав, причому особисті немайнові права подружжя стають основою для побудови рівноправних та гармонійних стосунків, де кожен з подружжя має можливість вільно розвиватися як особистість, а майнові – забезпечують економічну стабільність подружжя та впливають на можливості кожного з подружжя після припинення шлюбних відносин. Баланс між особистими немайновими та майновими правами є ключовим для забезпечення рівності, стабільності та взаємоповаги в сімейних відносинах подружжя. У цьому контексті важливим є розуміння того, як доктрина сімейного права трактує основні положення щодо правового статусу подружжя, їхніх сімейних прав та обов'язків, а також як ці права та обов'язки реалізуються на практиці. Права та обов'язки подружжя охоплюють широкий спектр питань, включаючи взаємну підтримку, виховання дітей, розпорядження спільним майном та вирішення конфліктів. Реалізація цих прав та обов'язків може варіюватися залежно від конкретних обставин, що робить їхнє вивчення особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика поняття та здійснення сімейних прав подружжя досліджувалася рядом науковців, таких як І. В. Апопій, М. І. Байрачна, В. А. Ватрас, Р. О. Гаврік, О. В. Данильченко, Ю. В. Драгомирова, А. І. Дутко, І. В. Жилінкова, В. О. Кожевникова, Л. В. Красицька, О. А. Оксанюк, А. В. Парфентьєв, О. О. Посикалюк, З. В. Ромовська, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, І. Л. Сердечна, однак комплексного наукового дослідження зазначеного питання (в контексті розгляду як теоретичних, так і прикладних питань здійснення особистих немайнових та майнових прав подружжя) не було проведено.

Метою статті є наукове дослідження теоретичних підходів, визначених у сімейно-правовій доктрині щодо розуміння сутності сімейних прав подружжя; аналізується їхнє практичне застосування в юридичній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна реєстрація шлюбу як одного із сімейних союзів жінки та чоловіка, що спрямований на реалізацію ряду майнових та особистих немайнових прав та обов'язків, передбачає спільне проживання жінки та чоловіка, наявність спільного побуту, наявність взаємних прав та обов'язків, пов'язаних із необхідністю забезпечення взаємної турботи, піклування, народження та виховання спільних дітей, набуття сімейної власності. При цьому, на відміну від фактичних шлюбних відносин, одностатевих сімейних відносин, шлюб за умови його державної реєстрації органами державної реєстрації актів цивільного стану не просто визнається державою без необхідності прийняття рішення суду про встановлення факту проживання однією сім'єю жінки та чоловіка, а й передбачає найбільш повний захист прав та законних інтересів учасників правовідносин, що виникли у зв'язку із укладенням та державною реєстрацією шлюбу (права учасників одностатевих сімейних відносин в Україні наразі ніяк не захищені, а права учасників фактичних шлюбних відносин, за умови встановлення факту їхньої наявності судом, захищаються лише в контексті встановлення правового режиму майна, набутого в період перебування у таких відносинах, а також аліментних зобов'язань їхніх учасників). Держава визнає та здійснює захист як майнових, так і особистих немайнових прав та обов'язків подружжя як учасників шлюбних правовідносин.

Укладення шлюбу – це передусім юридичний (правостворюючий) факт, що призводить до створення сім'ї і викликає встановлення між подружжям складного комплексу взаємних прав та обов'язків [1, с. 148]. В такому випадку відбувається створення сім'ї, тобто юридичного зв'язку між фізичними особами, який проявляється у наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності [2, с. 89]. Особи, які вступають у такі правовідносини, набувають правового статусу члена сім'ї і одночасно – подружжя, а отже, набувають ряд особистих немайнових та майнових сімейних прав подружжя, визначених у розділі II Сімейного кодексу України. Наявність взаємних прав та обов'язків між подружжям як членами сім'ї є основною ознакою для юридичного визначення укладення шлюбу як підстави виникнення сім'ї, а у осіб, які уклали шлюб, – статусу подружжя і відповідного комплексу сімейних прав та обов'язків, тобто тих прав та обов'язків, які випливають із сімейних відносин, регулюються сімейним законодавством. Для виникнення таких прав та обов'язків необхідно, щоб між жінкою та чоловіком

виникли сімейні правовідносини [3, с. 25]. В подальшому для захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права подружжя або одного із них, забезпечення врахування сімейного інтересу подружжя, виконання одним із подружжя свого обов'язку щодо іншого немає потреби у встановленні наявності шлюбного правовідношення, адже воно вже встановлене самим фактом державної реєстрації шлюбу і наявності відповідного запису у державному реєстрі актів цивільного стану. Відповідні права та обов'язки подружжя, які виникають у зв'язку із цим, існуватимуть та захищатимуться протягом часу існування шлюбного правовідношення, тобто до припинення шлюбу (хоча частина цих прав та обов'язків вже трансформуватиметься у права та обов'язки колишнього подружжя).

Говорячи про правову природу прав та обов'язків подружжя, слід зупинитися на ширшому визначенні – окресленні понять сімейного права та сімейного обов'язку. Так, у сімейно-правовій доктрині поняття «сімейне право» в розумінні саме суб'єктивного права учасника сімейних відносин визначається як «...міра можливої або дозволеної поведінки суб'єкта сімейних відносин, потенційні можливості, які можуть бути реалізовані ним відповідно до актів сімейного законодавства або інших джерел сімейного права, сімейного договору чи розсуду самого суб'єкта, який вправі діяти будь-яким чином, щоб не порушувати права та інтереси інших осіб; як спосіб здійснення можливої чи дозволеної поведінки, в результаті чого задовольняються потреби учасника сімейних відносин; як право на захист сімейного права» [4, с. 111]. З іншого боку, змістом поняття «сімейний обов'язок» є вид та міра необхідної поведінки, яку особа (учасник сімейних відносин) зобов'язана (повинна, мусить) вчинити [5, с. 56–58]. В обох випадках ключовим для віднесення конкретного права чи обов'язку учасника сімейних відносин до категорії сімейних є те, що вони виникають саме із сімейних відносин (факту перебування у них, зокрема у подружніх правовідносинах), правового регулювання підстав їхнього виникнення та припинення, власне змісту таких прав та обов'язків за нормами сімейного законодавства або положеннями сімейного договору.

Говорячи про перелік особистих немайнових та майнових прав та обов'язків подружжя, слід зазначити, що він не є вичерпним, оскільки може бути доповнений положеннями шлюбного договору або інших сімейних договорів, укладених подружжям. Традиційно сімейне законодавство врегульовувало тільки право вибору подружжям прізвища (ст. 19 Кодексу про шлюб та сім'ю України), право подружжя спільно вирішувати питання життя сім'ї (ст. 20 КпШС України), право кожного з подружжя на вибір занять, професії і місця проживання (ст. 21 КпШС України) [6, с. 39]. Серед прав та обов'язків подружжя, визначених чинним сімейним законодавством, можемо визначити, зокрема, такі права: репродуктивні права подружжя (права на материнство та на батьківство); права дружини та чоловіка, які стосуються забезпечення права на повагу до своєї гідності; на свободу та особисту недоторканність; інші особисті немайнові права (право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності; право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток; право дружини та чоловіка на особисту свободу); права дружини та чоловіка, які стосуються спільного вирішення питань сім'ї та перебування у правовідносинах як єдиного цілого (право дружини та чоловіка на зміну прізвища; право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї; обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю; право одного з подружжя укласти правочини від імені та в інтересах сім'ї, в тому числі за дії презумпції наявності згоди іншого з подружжя або власне за наявності такої згоди); право подружжя на укладання шлюбного договору, інших сімейних договорів із майнових питань; майнові права та обов'язки подружжя, які виникають із права власності, в тому числі на майно, набуто під час шлюбу, а також із аліментних правовідносин [7; 8, с. 67].

Правова природа сімейних прав та обов'язків подружжя, як уже зазначалося вище, передбачає те, що вони виникають з моменту укладення шлюбу, зареєстрованого в органах державної реєстрації актів цивільного стану, а припиняються – із припиненням шлюбу. Іншими провідними рисами таких прав та обов'язків є: їхнє здійснення можливе за умови погодження із іншим подружжям та з урахуванням інтересів сім'ї загалом; невичерпність тими правами та обов'язками, що визначені в сімейному законодавстві; майнові права та обов'язки можуть врегульовуватися положеннями шлюбного договору та інших сімейних договорів, що укладаються подружжям, є похідними від особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, можуть припинятися і без припинення шлюбних правовідносин; ознаками особистих немайнових прав та обов'язків подружжя є: їхня пов'язаність із особистістю кожного із подружжя, невіддільність від неї, невідчужуваність, їхнє здійснення прав відповідно до моральних засад суспільства [8, с. 67; 9, с. 117].

Говорячи власне про особливості здійснення сімейних прав подружжя, як уже визначалося вище, слід відмітити передусім здійснення їх за замовчуванням за спільною згодою обох з подружжя. Поняття «згода обох з подружжя», «взаємна згода дружини, чоловіка» чи «згода другого з подружжя» часто застосовуються у сімейному законодавстві (в тому числі в контексті вчинення правочинів одним з подружжя

в інтересах сім'ї, розподілу спільного майна подружжя, вирішення питань здійснення майнових прав та обов'язків, а також щодо випадків визначення порядку виконання аліментних обов'язків подружжя) [8].

Форма згоди одного з подружжя на укладення іншим подружжям правочинів в інтересах сім'ї, на здійснення ним сімейних прав та виконання сімейних обов'язків, які залежать від спільної волі подружжя, як правило, є усною. В той же час подружжя вправі зафіксувати результати спільного погодження порядку здійснення ними подружніх прав та обов'язків у шлюбному договорі (ст. 92 Сімейного кодексу України), інших договорах, укладених між подружжям, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ст. 64 Сімейного кодексу України), а також з питань надання взаємного утримання («договір подружжя про надання утримання», ст. 77 Сімейного кодексу України). У цих договорах подружжя може урегулювати майнові права та обов'язки подружжя, в тому числі як батьків, питання розміру часток майна дружини та чоловіка при поділі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, способів та порядку розподілу спільного майна, способи надання утримання іншому з подружжя, умови, розмір та строки виплати аліментів на утримання іншому з подружжя. Однак зазначені питання подружжя може урегулювати й без укладання сімейного договору, а саме – в усній формі, за взаємною згодою (за винятком питань умов, розміру та строків виплати аліментів, щодо яких передбачається або законний, або договірний режим). В той же час в окремих випадках для здійснення сімейних прав подружжя є необхідною саме письмова згода іншого з подружжя – для укладання одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна [8].

У разі недосягнення спільної згоди щодо здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків подружжям або одним із них такий порядок встановлюється в судовому порядку, зокрема відповідно до ст. 71, 77 та 78 Сімейного кодексу України саме суд вирішує спори між подружжям щодо порядку розподілу спільного майна або визначення способу виконання обов'язку щодо надання утримання. Щодо останнього у ст. 77 Сімейного кодексу України зазначається про «...присудження аліментів на утримання подружжя судом». Тобто презюмується можливість вирішення питання у судовому порядку, якщо подружжя не змогло домовитися про порядок виконання обов'язку щодо надання утримання.

Висновки. На підставі вищевикладеного наукового дослідження можемо дійти висновку, що у сімейно-правовій доктрині права та обов'язки подружжя визначаються як суб'єктивні права подружжя або одного з них, як міра можливої або дозволеної поведінки подружжя, як відповідні правомочності, які потенційно можуть бути ним реалізовані, на основі та відповідно до актів сімейного законодавства, сімейного договору, розсуду самого подружжя, за умови, що це не порушує права та інтереси інших осіб, як вид та міра необхідної поведінки, яку подружжя як учасник сімейних відносин зобов'язаний вчинити. Особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя здійснюються за спільною згодою обох з подружжя, яка, як правило, є усною за формою (письмова згода подружжя потребується лише для укладання договорів щодо нерухомого майна, іншого цінного майна, інших договорів, що потребують нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а також у випадку урегулювання питання умов, розміру та строків виплати аліментів на утримання іншому з подружжя, в тому числі у формі договору подружжя про надання утримання). В окремих випадках діє презумпція надання згоди одним з подружжям на вчинення дій іншим з подружжя в інтересах сім'ї (крім випадків, коли надання усної чи письмової згоди іншого з подружжя є необхідною для здійснення подружніх прав чи виконання подружніх обов'язків). У разі досягнення подружжям згоди щодо здійснення особистих немайнових та майнових прав та обов'язків саме такий порядок буде пріоритетним порівняно із порядком, визначеним сімейним законодавством; в той же час у договірному порядку можливим є урегулювання лише майнових прав та обов'язків подружжя. У разі недосягнення спільної згоди щодо здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків подружжям або одним із них такий порядок встановлюється в судовому порядку.

Список використаних джерел

1. Мироненко В. П., Пилипенко С. А. Сімейне право України : підруч. Київ : Правова єдність, 2008. 477 с.
2. Ваграс В. А. Поняття «сім'я» у сімейному праві України. *Форум права*. 2009. № 1. С. 83–91.
3. Байрачна М. І. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України : дис. ... до-ра філос.: 081. Харків, 2020. 193 с.
4. Гаврік Р. О. Сімейне право та інтерес учасників сімейних відносин як об'єкти захисту. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 2 (54). С. 108–113.
5. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підруч. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.

6. Красицька Л. В. Права та обов'язки подружжя: наукова спадщина І. В. Жилінкової, сучасний стан та перспективи правового регулювання. *Актуальні проблеми сімейного права : Міжнар. наук.-практ. конф., присвячена пам'яті д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Жилінкової Ірини Володимирівни (м. Харків, 12 квіт. 2024 р.)*. Харків : Право, 2024. С. 38–42.
7. Сімейний кодекс України : від 10 січня 2002 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.
8. Ватрас В. А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 65–70.
9. Парфентьев А. Поняття та правова природа особистих немайнових прав подружжя у сімейно-правовій доктрині. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 114–118.

References

1. Myronenko, V. P. & Pylypenko, S. A. (2008). *Simeine pravo Ukrainy: pidruchnyk [Family law of Ukraine: textbook]*. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian]
2. Vatras, V. A. (2009). Poniattia «simia» u simeinomu pravi Ukrainy [The concept of «family» in the family law of Ukraine]. *Forum prava – Law forum*, 1, 83-91 [in Ukrainian]
3. Bairachna, M. I. (2020). Prava ta oboviazky podruzzhzia za Simeinym kodeksom Ukrainy [Rights and obligations of spouses according to the Family Code of Ukraine]. *PhD's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian]
4. Havrik, R. O. (2023). Simeine pravo ta interes uchashnykh simeinykh vidnosyn yak obiekty zakhystu [Family law and the interest of participants in family relations as objects of protection]. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*, 2 (54), 108-113 [In Ukrainian]
5. Romovska, Z. V. (2009). *Ukrainske simeine pravo: pidruchnyk [Ukrainian family law: textbook]*. Kyiv: Pravova yednist [In Ukrainian].
6. Krasyska, L. V. (2024). Prava ta oboviazky podruzzhzia: naukova spadshchyna I. V. Zhylinkovoi, suchasnyi stan ta perspektyvy pravovoho rehuliuвання [The rights and obligations of spouses: the scientific heritage of I. V. Zhilinkova, the current state and prospects of legal regulation]. *Aktualni problemy simeinoho prava: mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia, prysviachena pamiaty d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. NAPrN Ukrainy Zhylinkovoi Iryny Volodymyrivny – Actual problems of family law: an international scientific and practical conference dedicated to the memory of Dr. Jurid. of Science, Prof., member-cor. National Academy of Sciences of Ukraine of Iryna Volodymyrivna Zhilinkova*, 38-42. Kharkiv: Pravo [In Ukrainian]
7. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]. (2002, January 10), *Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14> [In Ukrainian]
8. Vatras, V. A. (2009). Osoblyvosti subiektnoho skladu podruzhnikh i pryivnianiakh do nykh pravovidnosyn [Peculiarities of the subject composition of marital and legal relations equated to them]. *Universytetski naukovy zapysky – University scientific notes*, 1, 65-70 [in Ukrainian]
9. Parfentiev, A. (2022). Poniattia ta pravova pryroda osobystykh nemainovykh prav podruzzhzia u simeino-pravovii doktryni [Concept and legal nature of personal non-property rights of spouses wsin family law doctrine]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence*, 3 (31), 114-118 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 21.09.2024